

Archeologický Osek u Sobotky

Kdo si přečetl archeologickou kapitolu v minulém roce vyšlé knížky Karola Bílka a kolektivu o historii Sobotecka¹⁾, nedozvěděl se o stáří těch archeologických nálezů z Oseka, které dešifrují dobu počátků současné vesnice, prakticky nic. Opravdu je Osek tak skoupý na archeologické nálezy, když mu je v Bílkově publikaci z 15 stránek o archeologii věnováno pouhých 5 řádek?

Ve zmíněné knížce nepadlo jediné slovo o archeologickém výzkumu v obci. Opravdu nikdy nikdo v Oseku neuskutečnil archeologické vykopávky? Skutečně, ani slovo tam nenajdeme o regulérním archeologickém výzkumu, který jsem v Oseku prováděl v roce 1982 a který byl řádně publikován v edici Archeologického ústavu tehdejší Československé akademie věd *Výzkumy v Čechách 1982–1983* na straně 122. Plán vykopávek mohl každý zhlédnout v archeologické expozici Regionálního muzea v Jičíně, jejíž jsem autorem. Ale vraťme se k archeologii Oseka.

Kdy se na místě Oseka poprvé objevil člověk?

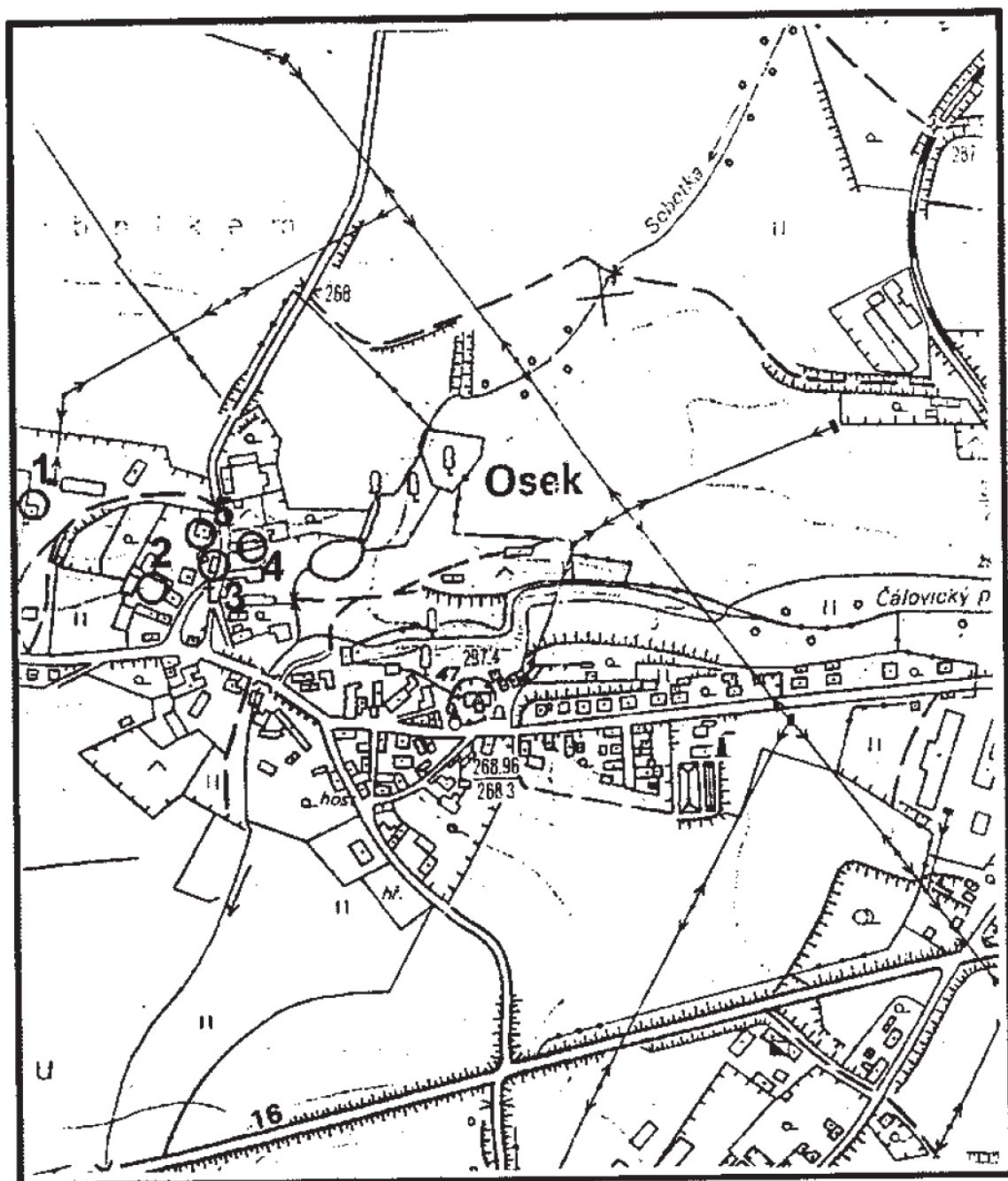
Do míst dnešního Oseka lidé poprvé zavítali již před 6000 až 4500 lety. Byli to ti nejstarší první zemědělci. Co tam zanechali? Jenom kamennou sekeru, takže archeologové nevědí, zda v této době na místě Oseka stával les (a v tom případě by šlo například o ztrátu tehdy velmi ceněného pracovního nástroje a zároveň zbraně). Nebo již v této době přistoupil člověk k výstavbě sídla, zřejmě malé vesničky o jedné, dvou nebo několika málo stavbách? Úplně v Oseku není vyloučeno ani pohřebiště, protože podobné sekery bývají nalézány v hrobech tzv. skrčenců. Ale není to příliš pravděpodobné.

Kamenná sekera z Oseka je dlouhá 8,5 cm, má hráněné boky. Podle typického tvaru náleží do eneolitu, srozumitelněji řečeno do pozdní doby kamenné. Pod číslem 54 byla evidována v bývalém Městském muzeu v Sobotce.

Osek na přelomu epochy bronzu a železa

Na konci doby bronzové nebo počátkem doby železné, přibližně před 2500–3000 lety, se jeví prokázaná přítomnost člověka na území Oseka v místech bývalého Jednotného zemědělského družstva na malém pahorku na jihozápadním okraji intravilánu dnešní vsi. Tam – říkalo se tam Na rovinách proti Libušínu – měl pole pan Macoun a zřejmě vyorál 6 fragmentů hliněné nádoby, kterou daroval do bývalého Městského muzea v Sobotce. Kustod muzea k nim do inventární knihy připsal lapidárně „popelnice“ (inventární číslo I A 74, A 925).

Pohřbívali v tomto místě na jihozápad lidé popelnicových polí? (Které je, mimochodem, hodně vzdáleno od nynějšího hřbitova Oseckých okolo kostelíka se zvoničkou.) V pozitivním případě teoreticky mohly být zjištěny stopy kremace, do křídova na malé kousíčky rozdrcené přepálené kosti. Například na místě pohřebiště lidí popelnicových polí v blízké Čisté na jih od Mnichova

Obr. 1 – Mapa Oseka s vyznačenými archeologickými lokalitami, jejichž umístění na podkladu není přesné, někdy zcela orientační (č. 1 – naleziště v areálu bývalého JZD a okolí; 2 – čp. 2 (Macoun); 3 – čp. 4; 4 – čp. 6; 5 – čp. 75).

Hradiště dodnes po každé orbě a následném dešti najde každý pozorný „hle-
dač“ drobné právě jako křída zbarvené zlomečky kostí. Stejně tak tomu je
v lesní školce mezi kopci Malou a Velkou Kavčinou nad obcí Dneboh.

Zachoval se v popelnici z Macounova pole spálený popel mrtvých? Bohu-
žel nikoliv, ale to neznamená, že tam kdysi mohl být. Prostě otázku existence
žárového pohřebiště té populace, kterou archeologové tradičně nazývají lidem
popelnicových polí, se zatím v Oseku nepodařilo osvětlit. Snad už jednou, už
se v budoucnu bude na místě bývalého JZD v Oseku kopat do země (a bude
přítomen archeolog). Pochopitelně spodek nádoby z Oseka může pocházet i ze
sídliště.

Opodál od zmiňovaného místa směrem na sever, u bývalého pramene jsem
našel stopy sídliště z konce doby bronzové. Nepočtené zlomky keramiky špi-

navě žluté barvy, které prozrazují stáří okolo tří tisíc let, jsem zatím nepředal do místně příslušné archeologické sbírky muzea v Jičíně.

Přelud aneb žili Keltové na místě pozdějšího Oseka?

Opravdu byla v Oseku za čp. 2 nalezena keramika Keltů ze „střední doby laténské,“ jak je to v jedné řádce uváděno ve zmíněné knížce Karola Bílka a kolektivu? Bohužel, v tomto případě profesionální archeoložka z Regionálního muzea v Jičíně není schopna rozeznat keltskou keramiku od nádob doby renesance a baroka. Jak nevidět, že častěji zaměňuje památky a hmotnou kulturu Keltů se Švédy a barokem? Tuto sotva profesionální úroveň konečně dokumentuje fakt, že ve zmíněné knížce nesmyslně hovoří o táboře Švédů z třicetileté války u Markvartic, ač jde právě naopak o svatyni, shromaždiště Keltů, což prokázala a publikovala Libuše Jansová, přední renomovaná badatelka z Archeologického ústavu v Praze, v časopise ČSAV Archeologické rozhledy již před léty.²⁾

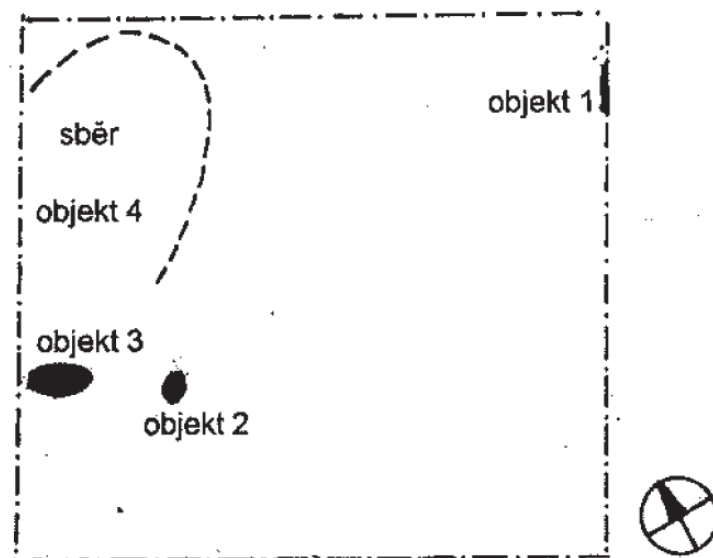
Archeologické vykopávky v Oseku v roce 1982

V horkém létě července roku 1982 jsem jel starou škodovkou přes Osek směrem na Libošovice. Za posledním domem vlevo jsem si povšiml čerstvě vykopaných základů rodinného domku. Zastavil jsem a navštívil staveniště. (Dnes má domek čp. 75.) Měl jsem štěstí, již z dálky jsem viděl dvě velká do červena vypálená místa s kousky kovářské strusky. V takovém případě bylo jisté, že jde o archeologické naleziště.

Nejprve jsem prozkoumal obě kovářské výhně, z nichž jedna byla zčásti zničena výkopem. Délka druhé (zázračně zachovalé), výhně činila 170 cm, šířka okolo 50 cm. Pod úroveň podloží byla zahlobena 34 cm. Všechny stěny byly žárem propáleny do ruda, ve výplni i na dně se nacházelo značné množství uhlíků a kousky kovářské strusky. Jak staré byly tyto nepochybné doklady aktivit vesnického kováře? Podle nalezených fragmentů keramiky musela být součástí kovárny, ve které se pracovalo za dynastie posledních Přemyslovců, nejpravděpodobněji koncem 12. či spíše v průběhu 13. století. Dokonce se našly i zbytky tehdejší stravy kovářů, kosti domácích zvířat, patrně hovězího dobytka. Nepochutnával si kovář na silné hovězí polévce, jež ve středověku tvořila častou součást jídelníčku?

Jaké dřevo do výhní bylo používáno v obou kovářských výhních? Kovář topil dřevěným uhlím ze smrků. Uhlíky určil tehdejší renomovaný vědec RNDr. Emanuel Opravil, CSc. z opavské pobočky jednoho z přírodovědných ústavu tehdejší Československé akademie věd. Mimo dvě kovářské vyhřívačky byla zachycena část zahlobeného objektu, jehož funkci se nepodařilo stanovit. Vzhledem k poměrně hluboké skrývce byly ještě před výzkumem odstraněny eventelní stopy po nadzemní stavbě, jež mohl být roubený nebo hrázděný dům, možná s otevřeným přístřeškem pro kovárnu.

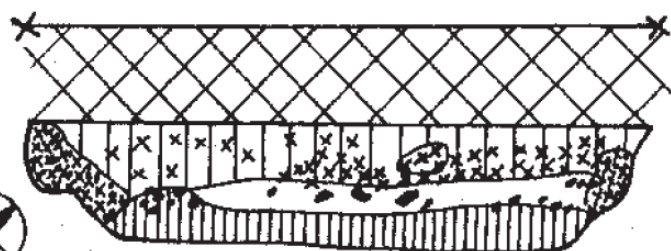
Všechny archeologické nálezy z vykopávek v roce 1982 byly zaevidovány pod čísly A1224-1232 do sbírek bývalého Městského muzea v Sobotce a potom převezeny do Jičína.

čp.75-základy
rodinného domku

0 3 m

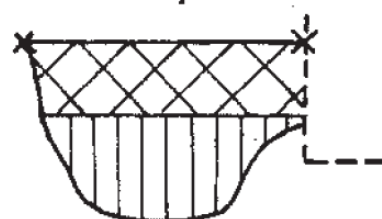
objekt 3/82

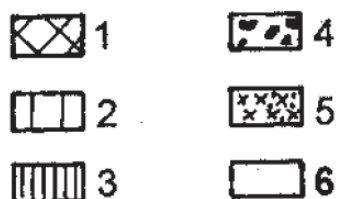
objekt 2/82

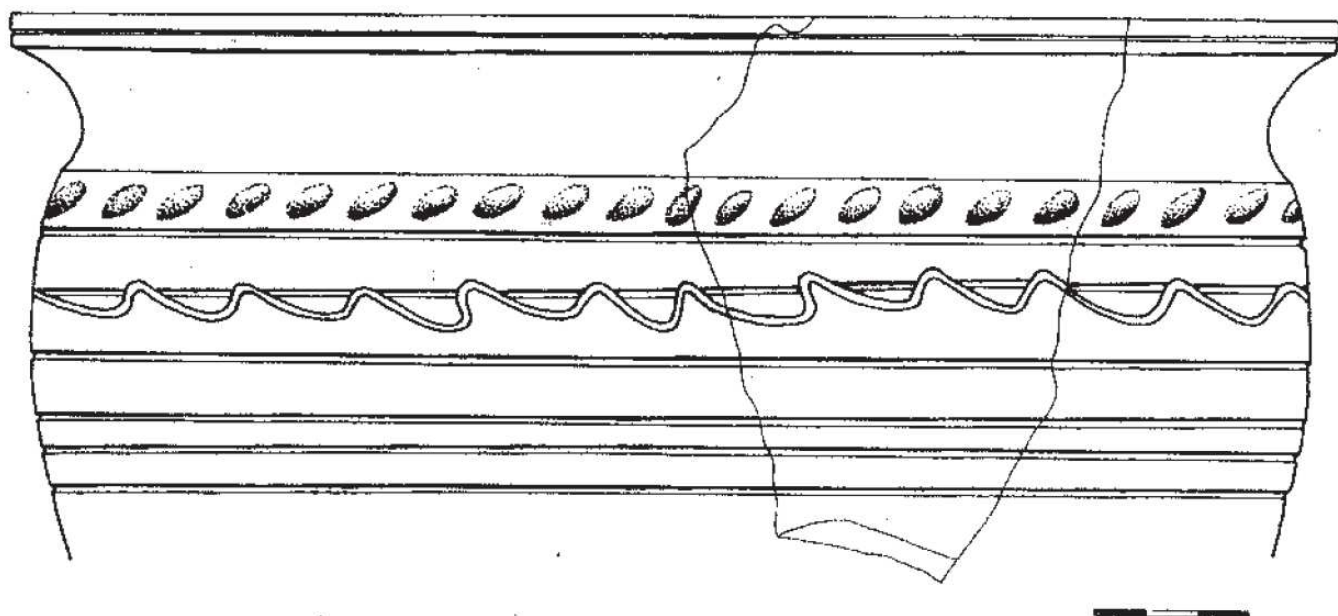
objekt 1/82

0 10 cm

Obr. 2 – Dokumentace archeologického výzkumu v Oseku (celkový plán, profily a pláňky jednotlivých objektů). Vysvětlivky k druhům výplní jsou tyto: 1 = humus; 2 = tmavě černá, heterogenní; 3 = intenzivně tmavě černá, uhlíkatá, kompaktní; 4 = uhlíky, zuhelnatělé komponenty; 5 = mazanice/vypálená hlína; 6 = žlutá jílovitá zemina.

Obr. 3. Nejběžnější typ nádoby ze 13. století z čp. 75 v Oseku.

Archeologické nálezy pana Macouna z roku 1968

V roce 1968 kopal pan Macoun v čp. 2 při západní stěně stodoly. V údajné jámě, dlouhé 3,6 metru a široké 1,2 metru, našel mnoho fragmentů nádob ze 12.–13. století. Tamtéž si kdosi již v letech 1924/25 povšiml čedičových kamenů a vlastivědný pracovník Jaroslav Pažout na stránkách jičínského vlastivědného časopisu „Náš domov“ popsal, že jimi byly obloženy rozbité nádoby. Zmínil se také o další keramice „dovedně pracované, černě leštěné,“ kterou zmíněná archeoložka jičínského muzea E. Ulrychová přisoudila Keltům (kterými se profesionálně zabývá 40 let). Dle popisu je evidentní, že vůbec nevytahuje hlavní rysy keltské keramiky (která není nikdy ani černé barvy, ani leštěná), naopak popis „sedí“ na novověké, patrně barokní hrnčířské keramické zboží z 16. – 18. století.

Vraťme se však ke kuchyňské keramice z „jámy,“ údajně dlouhé 360 cm, široké 120 cm. Její výplň tvořila hnědá až hnědočerná výplň, identifikovaná ve vzdálenosti 2 metrů od západní stěny stodoly. Z mnoha desítek střepů, jejichž okrajové partie byly vyobrazeny (obr. 4), vykazuje datovací schopnost 17 jedinců. Některé z nich nazývají archeologové kalichovité okraje (obr. 4:13); vyskytují se od zlomu 10./11. do 13. století. Jiné, tzv. vytažené okraje (obr. 4:4-5), se vyskytují jako nejstarší na některých hradech 2. poloviny 13. století, např. na Valdštejně. Do přibližně stejné doby přelomu 13. a 14. století náleží tzv. zduřelé výrazně profilované okraje (obr. 4:14-15). Výjimečným keramickým tvar zastupuje silnostěnná zásobnice (obr. 4:11), která mohla sloužit k uskladnění zrnin.

Jak stará je kuchyňská keramika z čp. 2 v Oseku? Pochází z doby první písemné zmínky o Oseku z roku 1352? K orientační odpovědi na tyto otázky přispívá detailní chronologická analýza okrajů, které jsou ilustrovány na obr. 4.

Skupina okrajů A1.....7 ks (obr. 4:1-6,16)

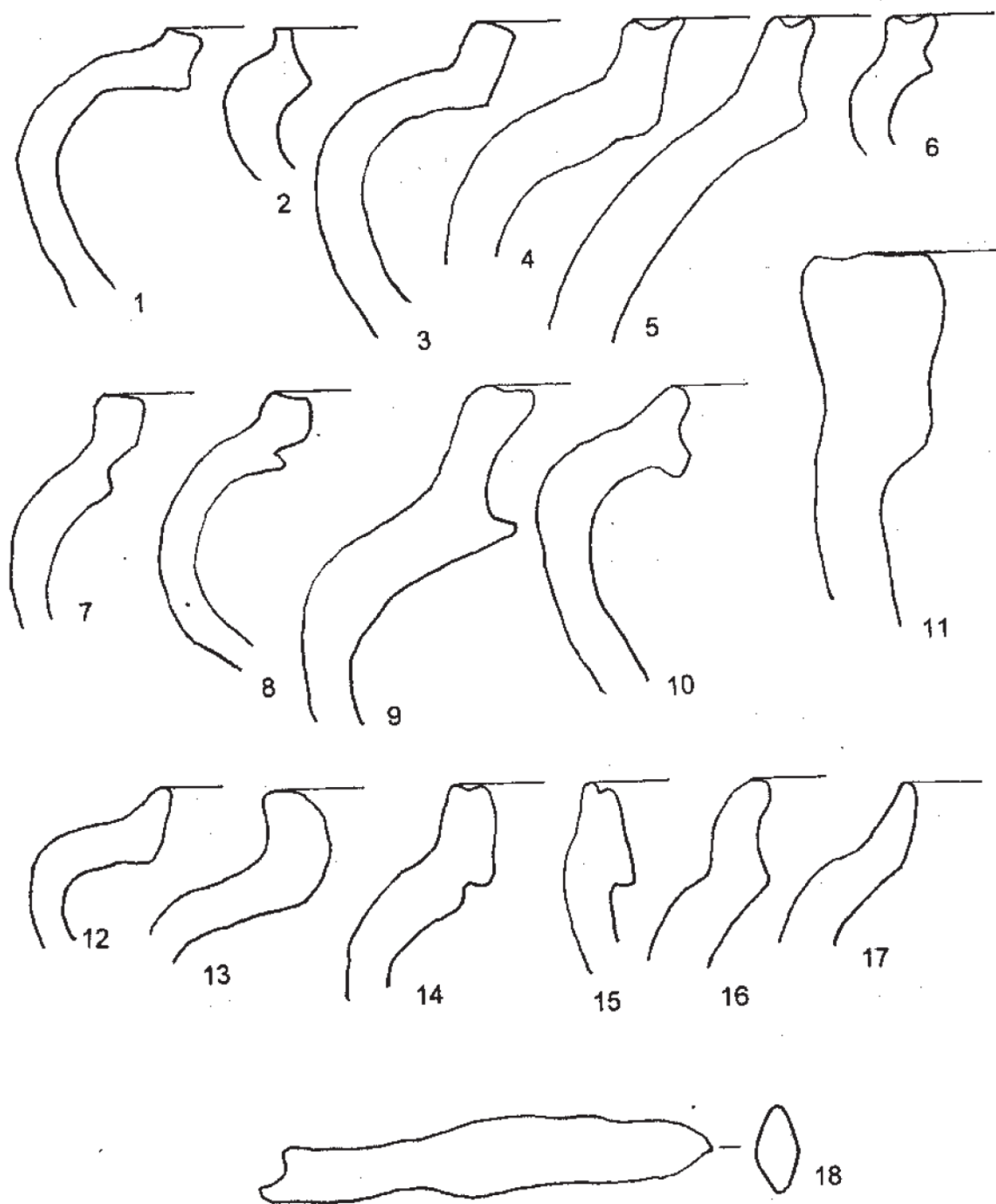
A24 ks (obr. 4: 7-10)

B..... 1 ks (obr. 4:11)

C 6 ks (obr. 4:13)

D 2 ks (obr. 4:14-15)

E 1 ks (obr. 4:17)

Obr. 4. Okraje keramiky z čp. 2 v Oseku (ozn. 1 až 17). – Nekonzervovaný hrot železného šípku (ozn. 18). /Kresby: Andrea Waldhauserová./

Kdyby v souboru keramiky z Oseka scházely skupiny okrajů C (obr. 4:13), zastoupená více než třetinou klasifikovatelných okrajů, nebylo by pochyb o datování keramického souboru z Oseka bezpečně do 13. století. Ovšem poměrně početné kalichovité okraje signalizují přítomnost sídel lidí v Oseku již na přelomu 12./13. století, dokonce snad i v 11. století. Totiž kalichovité okraje prakticky chybí v souborech ze 13. století. Na otázku, zda je Osek starý málem tisíc let, odpoví s jistotou až budoucí archeologické výzkumy. Vyloučeno to není.

Co dodat k dalším archeologickým nálezům z Oseka? Další zlomky keramiky byly nalezeny čp. 6 (IA 96-101). Časově je lze nejpravděpodobněji zařadit do 13. století.

Domnělé hroby obyvatel Oseka v čp. 2

V knížce připravené Karolem Bílkem s kolektivem se dočteme úvahu profesionální archeoložky o tom, že v místě čp. 2 „*možná byly kostrové hroby obyvatel*“ Oseka. Když archeolog píše o hrobu, musí mít - jako kriminálníka zabývající se vraždou - informace o nálezech lidských kostí nebo popela. Naopak, z místa čp. 2 jsou známy zcela „obyčejné“ nálezy středověké kuchyňské keramiky a odpadků kostí domácích zvířat, které bez jakýchkoli pochybností prokazují přítomnost středověké usedlosti.

Nález hrotu šípu vražedné zbraně

Střílelo se v archeologické minulosti Oseka? Ano, přinejmenším tam někdo ztratil šíp s železným hrotem, se kterým se střílelo z jedné z nejnebezpečnějších zbraní středověku – z kuše. Hrot železného šípu byl rovněž uložen do bývalého muzea v Sobotce, které bylo na sklonku doby totality převezeno do Jičína. Kdo byl dárcem hrotu šípu, vlastencem doby totality, který předmět dne 12. července roku 1962 do soboteckého muzea přinesl? Jmenoval se František Macoun. Další železný šíp pochází z čp. 2 (obr. 4:18), kdy byl opět nálezcem zmíněný zájemce o historii, který daroval nálezy do bývalého Městského muzea v Sobotce.

Odpověděla archeologie na otázku, kdy byla založena vesnice Osek?

S největší pravděpodobností tomu bylo mezi 12.-13. století, kdy – jak napsal profesor Josef Pekař – „po americku“ vznikaly na Sobotecku početné takzvané kolonizační vesnice poté, co byl v místech jejich založení vykloučen nebo vysekán les. Již samo místní jméno Osek prozrazuje *(o)sekání* zalesnění. Bývá přičítáno k typickým názvům kolonizačních vesnic stejně jako Lhoty a Újezdy. Vždyť v České republice dodnes máme několik desítek obcí i měst s tímto názvem. Kdo Osek založil? Těžko říci. Možná první známí majitelé obce, kterými roku 1361 (maximálně až kdo roku 1399) byli příslušníci cisterciáckého Kláštera Hradiště nad Jizerou. Vyloučen není ani soukromý lokátor, třeba z rodu Vartenberků nebo drobné místní šlechty.

Jak mohla vypadat vesnice Osek ve vrcholném středověku?

Vypovídat o tom mohou jenom opravdu torzovité archeologické nálezy. Dosavadní nálezy zlomků keramiky z počátků obce Oseka se vyskytují pouze podél myšlené přímky mezi čp. 2 k čp. 75 až k čp. 6. Stejný směr vykazuje malá vodoteč, po jejímž břehu stávalo několik usedlostí. Nad nimi na malém vršku existoval nepochybně již ve 14. století kostelík, zprvu nejpravděpodobněji dřevěný. Kolik obyvatel měl tehdy Osek? Počítáme-li v pásu dlouhém okolo stovky metrů 5-10 usedlostí, každou s průměrně 4-6 dospělými s dětmi, dospějeme k silně hypotetickému číslu mezi 20-60 lidmi. To nejmenší číslo by se snad mohlo přibližovat pravdě, ale což když nové archeologické nálezy rozšíří rozsah vesnice (a tím i jejich obyvatel)?

Pár slov na závěr archeologické detektivky

Pozorný čtenář si všiml mnoha otazníků v tomto článku. Přesně jich je 22. Na některé neodpověděl archeolog vůbec, na jiné se podařilo nalézt odpověď v podobě několika možností, ale na jedinou otázku se zdařilo nalézt odpověď naprosto jistou. Obec Osek stoprocentně existovala již dlouho před tím, než se

do středověkých písemných pramenů o ní roku 1352 v době panování Lucemburků, slavného císaře Karla IV., dostala první zmínka.

Kdosi založil ves Osek již za Přemyslovců v 11./12. nebo 13. století.

Příští oslavy v Oseku mohou mít na plakátě větu: ***Možná 1000 let od založení obce*** místo dosavadních 657 let trvání vesnice Oseka. Zásahu o to nutno připsat výsledkům bádání v kouzelné vědě – archeologii.

PhDr. Jiří WALDHAUSER, CSc.

LITERATURA K ARCHEOLOGII OSEKA:

Bílek, Karol s kol. 2008: Malé dějiny Sobotecka, I díl. Sobotka, str. 60, 62, 65.

Filip, Jan 1947: Dějinné počátky Českého ráje. Praha, str. 248.

Pažout, Jaroslav 1926-27: Z nejstarších dob obce Oseka. Náš domov, ročník II, 1926-27, str. 154-156.

Turek, Rudolf 1948: Pravěk Sobotecka, In: Sobotka 1498-1948 str. 12 a 14. Sobotka.

Waldhauser J. 1983-84: Osek, okr. Jičín. Výzkumy v Čechách 1982-83, str. 122.

Waldhauser, Jiří, 1984: Odkdy existuje vesnice Osek? Zpravodaj Šrámkovy Sobotky (I-III), str. 10-11.

Waldhauser, Jiří 2006: Český ráj očima archeologie. Liberec, nakladatelství knihy 555, str. 100.

Weber, V. 1969: Osek, o. Jičín. Výzkumy v Čechách 1969, str. 102.

Prameny k archeologii Oseka

– Nálezové zprávy čj. 6861/71 a 3043/86 v archivu Archeologického ústavu AV ČR

Poznámky:

¹⁾ Tato archeologická kapitola, jejíž autorkou je archeoložka Regionálního muzea v Jičíně PhDr. Eva Ulrychová, byla oprávněně kritizována dolnobousevským občanem – publikujícím pod šifrou L. K. – na stránkách regionálního časopisu *Bousevák* z konce roku 2008, č. 6 na straně 7, když m. j. napsal: „Archeologie /Sobotecka/ měla být zpracována pečlivěji. Autorka této kapitoly se soustředila na své vlastní výzkumy a znalosti (viz seznam literatury – 8 vlastních článků a jediný další), nezmínila se o svých četných předchůdcích a navíc podstatná část její statě jen opakuje a parafrázuje její text z brožurky Zámek Humprecht 1666-2006.“

²⁾ L. Jansová, Archeologické rozhledy, číslo 20, 1968, str. 483. Od té doby bylo uskutečněno několik archeologických výzkumů reduct švédských táborů, jejichž čtyřúhelníková opevnění jsou naprosto jiná nežli v Markvarticích, principiálně plošně daleko menší, hlavně mají vanovité příkopy, jiné nežli byly ověřeny v Markvarticích, kde jsou v partii dna hroty.

³⁾ Během redakčních úprav rukopisu o Oseku vyšel v červenci 2009 článek dr. Evy Ulrychové (= *Vrcholně středověké nálezy z lokalit Jičínska uvedených v listinách 13. století. Archeologické výzkumy ve středních Čechách 13, 2009, str. 451-466.*) V něm se bezvýhradně tvrdí, že osídlení s kovářskou výhni z 12. – 13. století na místech čp. 75 v Oseku představuje pozůstatky zaniklé vesnice Proseč (!), která je známa z písemných pramenů vrcholného středověku, ale až v 15. století (!). Tvzení autorky nepovažuji ani v nejmenším nejenom za prokázané, navíc v principu ani archeologickými prameny za prokazatelné. Nonsensem se vůbec jeví umístění vesnice jednoho jména do intravilánu vesnice druhého jména s minimálně 700-letou kontinuitou.